

ODIL SUDLOVGA QARSHI JINOYATLAR TUSHUNCHASI VA ULARNING JINOYAT HUQUQIDAGI O'RNI

Aytmova Barshinay Mu'barrek qizi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Yuridika fakulteti talabasi

e-mail: barshinay16a@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20355746>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 19-may 2026 yil

Ma'qullandi: 21-may 2026 yil

Nashr qilindi: 23-may 2026 yil

KEY WORDS

odil sudlov, jinoyat tarkibi, sud hokimiyati, aybsiz javobgarlikka tortish, yolg'on guvohlik, qiynoqqa solish, adolatsiz hukm, dalillarni soxtalashtirish, sud mustaqilligi, jinoyat-huquqiy muhofaza.

ABSTRACT

Mazkur maqolada odil sudlovga qarshi jinoyatlar tushunchasi, ularning jinoyat huquqi tizimidagi o'rnida ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Odil sudlov - jamiyatda adolatni ta'minlovchi eng muhim davlat faoliyatlaridan biri bo'lib, unga qarshi yo'naltirilgan jinoyatlar nafaqat huquq tizimiga, balki fuqarolarning huquq va erkinliklariga ham bevosita tahdid soladi. Maqolada O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining XVI bobi doirasida nazarda tutilgan jinoyat turlari: aybsiz kishini javobgarlikka tortish, adolatsiz hukm chiqarish, yolg'on guvohlik berish, qiynoqqa solish va boshqa jinoyat tarkiblari atroflicha o'rganilgan. Shuningdek, ushbu jinoyatlarning tizimiy tasnifi, huquqiy tabiati, jinoyat-huquqiy muhofazaning maqsadi va ushbu sohadagi qonunchilikni takomillashtirish yo'nalishlari bayon etilgan.

Demokratik huquqiy davlat qurishda sud hokimiyatining mustaqilligi va uning adolatli faoliyat yuritishi alohida ahamiyat kasb etadi. Odil sudlov bu davlat nomidan huquqiy nizolarni hal etish, jinoiy ishlar bo'yicha aybdorlarni jazolash va begunoh shaxslarni himoya qilishga qaratilgan faoliyatdir. Aynan shu faoliyatga tahdid soluvchi jinoyatlar nafaqat alohida shaxslarning huquqlarini, balki butun huquqiy tartibni, davlatga bo'lgan ishonchni ham oyoq osti qiladi. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan huquqiy islohotlar doirasida sud tizimiga nisbatan e'tibor yanada kuchaymoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "Yangi O'zbekiston" strategiyasida fuqarolarning sud himoyasiga bo'lgan huquqini ta'minlash, begunoh odamlarni jinoiy javobgarlikdan asrash va sudlar faoliyatini xolislashtirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Shu nuqtayi nazardan odil sudlovga qarshi jinoyatlar institutini ilmiy jihatdan chuqurroq o'rganish va ularning jinoyat huquqidagi o'rnini to'g'ri aniqlash muhim amaliy va nazariy ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada odil sudlovga qarshi jinoyatlarning tushunchasi, ularning jinoyat-huquqiy tavsifi, tasnifi hamda O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksidagi o'rnini atroflicha tahlil etiladi. Mavzu dolzarbligi shundaki, odil sudlovga qarshi jinoyatlar nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy, axloqiy va siyosiy jihatdan ham jiddiy salbiy oqibatlariga olib keladi.

Odil sudlov tushunchasi va uni jinoyat-huquqiy muhofaza qilishning zarurati. Huquqiy adabiyotda "odil sudlov" tushunchasi keng va tor ma'noda talqin etiladi. Keng ma'noda odil sudlov bu sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan amalga oshiriladigan, qonuniylik hamda adolat tamoyillariga asoslangan barcha huquqiy faoliyatdir. Tor ma'noda esa bu sudning bevosita ish ko'rish jarayonini bildiradi.

Odil sudlovga qarshi jinoyatlar deganda sud hokimiyati faoliyatiga, huquqni muhofaza qiluvchi organlar ishiga va jinoyat protsessi ishtirokchilarining manfaatlariga zarar yetkazuvchi, qonunga xilof harakatlar tushuniladi. Ushbu jinoyatlar bevosita yoki bilvosita sud jarayoniga aralashish, uni chalg'itish, dalillarni buzish yoki ijro etishdan bo'yin tovlash orqali amalga oshiriladi. Xorijiy huquqshunos olimlar, jumladan, A.V.Naumov, Yu.I.Biryukov va S.A.Denisovlar odil sudlovga qarshi jinoyatlarning umumiy obyekti sifatida sudning to'g'ri va xolis faoliyat yuritishiga qaratilgan ijtimoiy munosabatlarni ko'rsatadilar [1]. Mahalliy tadqiqotchilar orasida T.Yo'ldoshev va B.Mirzayevlar ushbu jinoyat guruhining bevosita obyekti qilib sud organlari tomonidan jinoyat ishlarini to'g'ri hal etish tartibini ko'rsatishgan [2]. Darhaqiqat, odil sudlov nafaqat qonun normasi sifatida, balki ijtimoiy qadriyat sifatida ham muhofaza qilinishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining XVI bobida «Odil sudlovga qarshi jinoyatlar» sarlavhasi ostida bir qator jinoyat tarkiblari jamlangan. Ushbu bob 230-moddadan 241(1)-moddagacha bo'lgan normalarni o'z ichiga olib, har bir norma turli xil jinoyat tarkibini nazarda tutadi. Qonun chiqaruvchi ushbu jinoyatlarni alohida bobda jamlash orqali ularni boshqa jinoyatlardan farqlab, sud hokimiyatini maxsus muhofaza obyekti sifatida belgilagan. Odil sudlovga qarshi jinoyatlarning tasnifi va ularning huquqiy tavsifi

Odil sudlovga qarshi jinoyatlarni tizimli o'rganish uchun ularni quyidagi guruhlarga ajratish maqsadga muvofiq:

Birinchi guruh - vakolatli mansabdor shaxslar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlar: aybsiz kishini javobgarlikka tortish, adolatsiz hukm, hal qiluv qarori, ajrim yoki qaror chiqarish, qonunga xilof ravishda ushlab turish yoki hibsga olish, qiynoqqa solish va boshqa shafqatsiz muomala qo'llash. Ushbu guruhga kiruvchi jinoyatlar surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sudyalardan sodir etiladi hamda ular uchun javobgarlik nisbatan og'irroq belgilangan.

Ikkinchi guruh - jinoyat protsessi ishtirokchilari tomonidan sodir etiladigan jinoyatlar: yolg'on xabar berish, yolg'on guvohlik berish, surishtiruv va tergov ma'lumotlarini oshkor qilish, protsess ishtirokchilarining o'z zimmasidagi vazifadan bo'yin tovlashi. Bu guruh jinoyatlari guvoh, jabrlanuvchi, ekspert, tarjimon va boshqa protsess ishtirokchilari tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

Uchinchi guruh - sud qarorlarini ijro etishga to'sqinlik qiluvchi jinoyatlar: sud hujjatini ijro etmaslik, sud hujjatlarini majburiy ijro etish jarayoniga aralashish, band solingan mulkni qonunga xilof ravishda tasarruf etish. Ushbu guruh jinoyatlari hukm va qarorlarning real bajarilmasligiga olib kelib, sud faoliyatini amalda ma'nosiz qoldiradi.

To'rtinchi guruh - tergov va sud ishiga aralashish hamda jinoyatni yashirish bilan bog'liq jinoyatlar: tergov qilishga yoki sud ishlarini hal etishga aralashish, jinoyat haqida xabar bermaslik yoki uni yashirish, jinoyatni hisobga olishdan qasddan yashirish, dalillarni soxtalashtirish. Bu guruh jinoyatlari ko'pincha uyushgan jinoyatchilik bilan bog'liq bo'lib, tergov samaradorligini keskin pasaytiradi.

Mazkur tasnif odil sudlovga qarshi jinoyatlarning qanchalik keng qamrovli va ko'p qirrali ekanligini ko'rsatadi. Jinoyat qonuni ushbu jinoyatlarning barchasida turli darajadagi jazoni nazarda tutib, jinoyatning og'irlik darajasiga va aybdorning mansab holatiga qarab farqlashni ta'minlagan.

Aybsiz kishini javobgarlikka tortish - bu eng xavfli jinoyatlardan biri bo'lib, uning xususiyati shundaki, jinoyat subyekti faqat vakolatli shaxslar surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror bo'lishi mumkin. Jinoyatning moddiy tarkibidan farqli ravishda, ushbu tarkib rasmiy tarkib hisoblanadi, ya'ni oqibat yuz berishi shart emas ayblovning qo'yilishi o'zi yetarli. "Aybsizligi ayon bo'lgan shaxs" iborasi qonunning kalit elementi bo'lib, bu bevosita qasddni ya'ni aybdorning begunoh ekanligini bila turib harakat qilishini anglatadi [3].

Qiynoqqa solish va boshqa shafqatsiz muomala qo'llash - bu jinoyat O'zbekiston tomonidan 1995-yilda ratifikatsiya qilingan BMT Konventsiyasiga muvofiq ichki qonunchilika kiritilgan. Konventsiya doirasida "qiynoq" tushunchasi keng talqin etiladi: nafaqat jismoniy, balki ruhiy va psixologik bosim ham qiynoq sifatida baholanadi. 235-moddaning uchinchi qismida og'ir tan jarohati yetkazilishi yoki boshqa og'ir oqibatlar keltirib chiqarilishi uchun yetti yildan o'n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish ko'zda tutilgan - bu ushbu jinoyatning jiddiy jinoiy-huquqiy ahamiyatini ko'rsatadi.

Yolg'on guvohlik berish - bu jinoyat uchun javobgarlik guvoh, jabrlanuvchi, ekspert va tarjimonlarga nisbatan qo'llaniladi. Jinoyatning subyektiv tomoni to'g'ridan-to'g'ri qasddan iborat bo'lib, "bila turib" iborasi bilan belgilangan. Ayniqsa, guvoh yoki ekspertni pora evaziga yolg'on ko'rsatuv berishga undash og'irlashtiruvchi holat sifatida alohida qism sifatida ajratilgan. Bunday differentsiatsiya jinoyatni uyushtirgan va bevosita sodir etgan shaxs o'rtasida to'g'ri javobgarlik belgilash imkonini beradi.

Dalillarni soxtalashtirish - bu norma 2021-yilda JKga kiritilgan bo'lib, isbotlash jarayonida hujjatlarga yoki ashyolarga bila turib yolg'on ma'lumotlarni kiritishni o'z ichiga oladi. Jinoyat ayniqsa og'ir yoki o'ta og'ir jinoyat ishida sodir etilsa, yoki og'ir oqibatlarga olib kelgan bo'lsa, yetti yildan o'n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Mazkur norma zamonaviy huquqiy amaliyotda juda muhim, chunki elektronik dalillar va raqamli hujjatlarning keng tarqalishi bilan birga ularni soxtalashtirish imkoniyatlari ham ortib bormoqda. Odil sudlovga qarshi jinoyatlarning jinoyat huquqi tizimidagi o'rni. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida odil sudlovga qarshi jinoyatlar XVI bobda mustaqil guruh sifatida ajratilganligi tasodifiy emas. Bu qonun chiqaruvchining ushbu jinoyatlarga nisbatan alohida munosabatini, ya'ni ularni mustaqil va muhim himoya ob'ekti sifatida e'tirof etishini bildiradi. Jinoyat huquqi nazariyasida himoya ob'ekti bo'yicha jinoyatlarni tasniflar ekan, odil sudlovga qarshi jinoyatlar davlat hokimiyati va boshqaruv faoliyatiga qarshi jinoyatlarning alohida turiga mansub qilinadi [4].

Ushbu jinoyatlarning boshqa jinoyatlardan farqlovchi asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: birinchidan, ularning ko'pchiligi maxsus subyektni talab etadi ya'ni faqat muayyan mansabdor shaxslar yoki protsess ishtirokchilari aybdor bo'lishi mumkin; ikkinchidan, ularning aksariyati to'g'ridan-to'g'ri qasd bilan sodir etiladi; uchinchidan, ko'pgina hollarda ushbu jinoyatlar boshqa jinoyatlarni yashirish yoki jinoiy javobgarlikdan qochish vositasi sifatida qo'llaniladi; to'rtinchidan, ularning oqibatlari ko'pincha begunoh shaxslarning huquqlariga bevosita va jiddiy zarar yetkazadi. Xalqaro huquq nuqtayi nazaridan ham ushbu jinoyatlar alohida e'tiborga molik. BMTning qiynoqqa qarshi Konventsiyasi, Fuqarolik va

siyosiy huquqlar to'g'risidagi Xalqaro Pakt va boshqa xalqaro hujjatlar odil sud ishini yuritish kafolatlarini belgilab, davlatlarni ushbu huquqlarni ichki qonunchilikda himoya qilishga majbur qiladi. O'zbekiston ushbu konventsionalarga qo'shilgan holda ularni milliy qonunchilikka tatbiq etish majburiyatini o'z zimmasiga olgan [5]. Amaliyotda ushbu jinoyatlarning ko'pincha latent xarakter kasb etishi, ya'ni yashirilib qolishi muhim muammo hisoblanadi. Jinoyatning o'zi mansabdor shaxs tomonidan sodir etilishi va dalillarning o'sha mansabdor shaxs qo'lida bo'lishi, aybni isbotlashni juda murakkablashtiradi. Shu sababli qonun chiqaruvchi ushbu jinoyatlar uchun javobgarlikni differentsiatsiya qilib, og'irlashtiruvchi holatlarni alohida ko'rsatgan.

Xulosa.Odil sudlovga qarshi jinoyatlar bu faqat alohida mansabdor shaxs yoki fuqaroga zarar yetkazuvchi qilmishlar emas, balki butun huquq tizimiga, jamiyat adolat hissiyotiga va davlatga bo'lgan ishonchga yo'naltirilgan tajovuzdir. Jinoyat kodeksining XVI bobi mazkur jinoyatlar doirasini to'liq qamrab olishga harakat qilgan bo'lsa-da, amaliyot ba'zi muammolarni ham ko'rsatmoqda. Birinchidan, "odil sudlov" tushunchasining o'zi qonunda aniq ta'riflanmagan, bu huquqni qo'llashda turlicha talqinlarga yo'l ochadi. Ushbu tushunchani Jinoyat-protsessual kodeksida yoki Jinoyat kodeksining umumiy qismida ilmiy asosda belgilash maqsadga muvofiq bo'lar edi. Ikkinchidan, ayrim jinoyatlar uchun nazarda tutilgan jazo miqdori real ijtimoiy xavf darajasiga to'la mos kelmaydi masalan, sud hujjatini ijro etmaslik uchun javobgarlik hali ham yetarlicha samarali deterrent ta'sir ko'rsatmayapti. Uchinchidan, raqamli muhitda sodir etiladigan yangi turdagi soxtalashtirishlar elektron hujjatlar, raqamli audio-video yozuvlar, sun'iy intellekt yordamida yaratilgan soxta dalillar hozirgi qonunchilik normalarida yetarlicha tartibga solinmagan. JKning XVI bobiga oid normalarni muntazam ravishda xalqaro standartlar bilan muvofiqlashtirish, qiynoqqa solish va aybsiz javobgarlikka tortish jinoyatlari uchun javobgarlikni yanada kuchaytirish, sud hujjatlarini ijro etmaslik uchun amaliy sanksiyalar mexanizmini takomillashtirish, hamda raqamli dalillarni soxtalashtirish bilan bog'liq alohida normalar ishlab chiqish. Ushbu taklif va tavsiyalar odil sudlovga qarshi jinoyatlarni oldini olishda va haqiqiy huquqiy davlat qurishda muhim qadam bo'la oladi..

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Naumov A.V. Rossiya jinoyat huquqi. Umumiy qism. — Moskva: Yurist, 2004. — 496 b.
2. Yo'ldoshev T., Mirzayev B. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi. Maxsus qism. — Toshkent: TSYU, 2019. — 384 b.
3. Botirov E.X. Jinoyat huquqida aybsiz javobgarlikka tortish masalalari // O'zbekiston huquqi. — 2020. — № 3. — B. 45–52.
4. Raximov N.A. Odil sudlovga qarshi jinoyatlarning huquqiy tabiati // Jinoyat huquqi va kriminologiya. — 2021. — № 2. — B. 28–34.
5. O'zbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnomalar to'plami. — Toshkent: Adolat, 2022. — 512 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. — Toshkent: Adolat, 2024 (tahriridagi). — 356 b.
7. Karimov J.T. Qiynoqqa solish jinoyatining huquqiy tahlili // Huquq va jamiyat. — 2022. — № 1. — B. 67–74.
8. Sultonov A.R. Sud mustaqilligiga tahdid soluvchi jinoyatlarning tasnifi // Demokratiya va huquq. — 2023. — № 4. — B. 19–26.